

AF GRY WORRE HALLBERG, SCHOLAR, PERFORMANCE ARTIST
AND PARTNER HOUSE OF FUTURES

ET BASELINE-SCENARIO:

KUNST OG BEVIDSTHED 1812-2112

OM RELATIONEN MELLEM KUNST OG BEVIDSTHED, MELLEM NATUR OG MENNESKE, GENNEM TRE ÅRHUNDREDER – TO TILBAGE OG ET FREM. I DENNE ARTIKEL INDKREDSSES BEVIDSTHEDSBEGREBET I FORHOLD TIL 'NOGET', OG DETTE 'NOGET' ER KUNSTEN. VALGET ER FALDET PÅ KUNST, FORDI KUNSTEN I REGLER AFSPJELER SIN SAMTID, TIDSÅNDEN, OG SAMTIDIG HAR EN TENDENS TIL AT VÆRE ET SKRIDT FORAN SIN TID VED AT SYNLIGGØRE BRUD MED DET FORUDGÅENDE OG PÅPEGE BEHOV FOR FORNYELSE.

I projektet "In 100 years" arbejder vi med et såkaldt "baseline"-scenarie, som er en fortsættelse/fremskrivning af de dominerende tendenser, vi ser i disse år inden for bæredygtig samfundsudvikling. Artiklen her er struktureret som en kort gennemgang af de dominerende kunstneriske retninger og perioder fra 1812 og frem til i dag, og derefter er et baseline-scenarie frem mod 2112 udviklet og beskrevet gennem et par nedslagspunkter. I scenariet bliver de overordnede samfundssfærer (økonomi, politik, religion, kunst) genintegrerede, der ellers adskiltes som led i industrialiseringen, og den generelle affortrylelse af verden (Weber, Maffesoli), og at den æstetiske og sanseorienterede dimension tilbyder sig som et værensmodus på linje med f.eks. det økonomiske værensmodus, der dominerer i dag.

I beskrivelsen af alle tiderne, dvs. både fortiden, nutiden og fremtiden, er kunstfænomenet sat i relation til fænomenerne "natur" og "krop", hvor krop forstås som et biologisk og mikrokosmisk billede på natur. Desuden indeholder beskrivelserne en sondring mellem, hvorvidt mennesker har oplevet at være separerede fra naturen eller integrerede med naturen, samt hvorvidt man har oplevet et afhængighedsforhold eller det modsatte. Disse to overordnede sondringer giver samtidig flere facetter af den dominerende "zeitgeist" på et givet tidspunkt og dermed træder udviklingen gennem 300 år også tydeligere frem (se også tidslinjen). Disse sondringer er også valgt, fordi de vidner om den dominerende individuelle og kollektive bevidsthed i hver tidsperiode, og dermed er relevante for en dybere forståelse af bæredygtighed og vækst – både i dag og på lang sigt.

VÆRDIER: Følelse frem for fornuft.

SEPARATION/INTEGRATION: Følelsesmæssig integration mellem mennesker og natur.

AFHÆNGIGHED/UAFHÆNGIGHED: Mennesket er uafhængig af naturen.

1812: ROMANTIKKEN

Som en reaktion på oplysningstiden sættes *følelse* frem for *fornuft* i romantikkens periode. Den subjektive følelse fremelskes frem for den almenmenneskelige og generelle fornuft, og derfor er *Den unge Werthers lidelser* af Goethe også et yndet tidsbillede på romantikken. Billedet er grusomt fascinerende, og det inspirerede mange unge – ikke mindst mænd – til at begå selvmord for at gøre en ende på de (subjektive) lidelser. Mange af dem troede på, at der bag materien var en ånd, som kunne føre dem til skønnere steder hinsides.

Den beændede materie udforskes i romantikkens periode især i naturen, hvor stenen, bjergsøen, bakken, tågen og engen synes at ånde af liv. Naturen betragtes som hellig og almægtig, men også med en delvist bevidst og beundrende distance, som ikke fandtes før oplysningstiden, hvor mennesket var underlagt naturen. Romantikken er altså et billede på en mere uafhængig integration af natur og mennesker, og den var en reaktion på den separation, som fandtes i oplysningstiden. Integrationen mellem natur og menneske er dog ikke mere uafhængig, end at den individuelle krop underlægges den subjektive følelse. Og den materie, som den individuelle krop er, blev anset for ubetragtelig i forhold til ånden, der i modsætning til materien er uendelig.

Integrationen med naturen rækker desuden kun inden for det enkelte lands grænser, da natur uden for landets grænser ikke anses som nær så skøn. Nationalismen udspringer af romantikken, og i dansk kontekst udforsker romantikeren Adam Oehlenschläger i stor stil den danske kulturarv og lovpriser blandt andet Guldhornene. Med nationalismen stod man i et subjektivt følelsesforhold til sin nation og dermed begyndte man også at interessere sig for "den eksotiske anden". I denne periode bliver idéen om kunstgeniet også skabt, og kunstnere får særstilling i kraft af deres evner til at fortolke verden og give den mening gennem brugen af følelser og sanser. Den brede befolkning blev mere og mere domineret af fornuften som forudsætning for erkendelsen, og dermed kan den kunstneriske/romantiske oplevelse også forstås som et eskapistisk åndehul. Differentieringen af den kunstneriske perception som væsensforskellig fra den hverdagslige har været med til at præge den fortsatte differentiering mellem samfundets forskellige sfærer frem til nyere tid.

VÆRDIER: Det konkrete og autentiske frem for det abstrakte.

SEPARATION/INTEGRATION: Mennesker behersker og konsumerer naturen, og de er adskilt fra den.

AFHÆNGIGHED/UAFHÆNGIGHED: Mennesket er afhængig af naturen.

1850: REALISMEN

Det væsentligste træk i realismens tid er, at man viste virkeligheden, som den var. Det var naturligvis en modreaktion på romantikken, hvor kunsten skulle vise *følelsen* af noget. Det konkrete og det autentiske er realismens fremherskende værdier, og med den tilgang opstår også en begyndende medfølelse for mennesker i den 'virkelige' verden, som er dårligere stillet. Naturen, herunder også kroppen, mister altså igen sin ånd, og mennesket bliver 'nyttedyr'. Kroppen skal arbejde, så der kan komme mad på bordet, og maskiner og fabrikker omsætter det høstede til brugbare genstande. Naturen må beherskes, omsættes og konsumeres, og det romantiske forhold til natur og krop er atter opløst. Mennesket forstår igen sig selv som separeret fra naturen, men dog afhængig af den: Afhængig af dens afgrøder til at føde de sultne munde og til at bygge huse og byer.

VÆRDIER: Det realistiske og den mærkbare virkelighed.

SEPARATION/INTEGRATION: Menneske og natur er adskilte.

AFHÆNGIGHED/UAFHÆNGIGHED: Mennesket er uafhængig af naturen.

1870: NATURALISMEN

Med naturalismen opstår en endnu større distance til den romantiske idyl, og adskillelsen mellem natur og menneske bliver også større. Virkeligheden kan iagttages og analyseres og dermed også ændres, så mennesker, der lever under dårlige forhold, kan blive bedre stillet. Den enkelte må realistisk anskue verden, som den er, og aktivt handle for at skabe bedre kår. Dermed opstår en forstærket fornemmelse af, at naturen og den menneskelige krop er adskilte størrelser, men der opstår også en større uafhængig igen, fordi mennesket begynder at tænke, at det kan påvirke og skabe sin fremtid.

Naturen synes nu næsten at kunne beherskes og høstes til fulde, og mennesket/kroppen begynder at blive betragtet som et psykologisk væsen. Menneskets natur, der bor i kroppen, tænkes altså på samme måde som den omgivende natur at kunne afkodes, dechifrerer, helbredes og frigøres fra underlægning. I takt med urbaniseringen, industrialiseringen og kapitaliseringen (sammenholdt med det nye borgerskabs brud med det feudale hierarki), bliver den enkeltes muligheder og ansvar sat i fokus. Kunstens rolle er i den naturalistiske periode at vise denne rå virkelighed, og det sker for at skabe empati og inspirere til handling blandt kunstens tilskuere.

VÆRDIER: At komme bag om den "mærkbare virkelighed" og nå ind til det egentligt essentielle.

SEPARATION/INTEGRATION: Mennesker og natur er integrerede (dog primært interesseret i indre natur).

AFHÆNGIGHED/UAFHÆNGIGHED: Både afhængighed og uafhængighed.

1920: ISMERNE/DEN HISTORISKE AVANTGARDE

Ismerne dækker over en lang række retninger, der alle bryder med naturalismen: Surrealisme, kubisme, dadaisme, futurisme m.fl. Et overordnet sigte var at nå bag om den 'mærkbare virkelighed' i troen på, at det bagvedliggende er det essentielle. Ismerne er i høj grad inspireret af psykoanalysen og den nye viden om det underbevidste, der opleves som det egentlige. Med ismerne **åbnes igen for det drømmende og transcenderende menneske**, og der er en trang og et overskud til at undersøge "the beyond" – en kollektiv følelse og fornemmelse af, at verden rummer mere, end det man umiddelbart kan registrere (videnskabeligt eller konkret).

Bølgen trækker sig altså atter tilbage, så mennesket igen oplever, at de er integreret med naturen – dog primært i et mikrokosmisk kropsligt perspektiv. Det avantgardistiske isme-menneske bor nemlig i byen og forholder sig dermed i højere grad til den indre end den ydre natur. Forholdet til denne indre krops natur er på finurlig vis, på bedste psykoanalytiske vis, både koblet til en art simultan afhængighed og uafhængighed. Egoet er drevet af – og dermed afhængigt af – driftslivet, men samtidig kan man frigøres fra drifterne og endda transcendere den fysiske materie. Helt konkret eksperimenteres der med at nå derhen/derind/derover/derunder gennem brugen af forskellige bevidsthedsudvidende stoffer. Især opiumshulerne er et stort hit i 1920'ernes Paris, der er det urbane centrum for ismerne.

VÆRDIER: Det egentlige, bevidsthedsudvidelse,
SEPARATION/INTEGRATION: Det naturlige, både indre
tilstand og ydre fremtoning, fremelskes.
AFHÆNGIGHED/UAFHÆNGIGHED: Mennesket er ikke
afhængig af naturen, men længes efter 'det naturlige'.

1970: HAPPENING OG PERFORMANCE

Især "situationismen" omkring Guy Debord, der opstod i Frankrig i 1950'erne, satte en bevægelse i gang for at gøre kunsten relevant i hverdagslivet igen. Kunsten skulle ikke fungere i sin egen adskilte og eksklusive sfære, men virke i den mærkbare verden. Denne tendens skal ikke forstås som hverken realisme eller naturalisme, men nærmere som et fokus på kunstens evne til at manifestere sig i hverdagslivet. Situationismen ville inspirere og opfordre til bevidsthedsudvidelse hos betragteren eller deltageren, som man ønskede publikum skulle være. Bevægelsen indskrives sig på mange måder i ungdomsoprørets dagsorden, og spænder mellem den kritiske stillingtagen og et oprør mod den gældende politiske og økonomiske dagsorden, og mod det bevidsthedsmæssige **ønske om at trænge ned/hen/op/ud i det egentlige**: "If the doors of perception would open, we would see the world as it really is – Infinte", som Huxley skriver.

På mange måde minder denne bevægelse om iserne/ den historiske avantgarde – også i forholdet til den naturlige krop og bestræbelserne på at gennemtrænge materien gennem bevidsthedsudvidende stoffer. Man kan også argumentere for, at forholdet til den omgivende natur har ændret sig en smule, og på sin vis minder mere om romantikkens syn på naturen. En længsel mod det landlige og rurale opstår, og miljøbevægelser problematiserer vores industrielle omgang med naturen. Det 'naturlige' er en fremelsket værdi både som indre tilstand og ydre fremtoning. Kvinder skal smide bh'en og sminken, og begge køn skal lade håret gro. Vi skal ikke ændre på eller teatralisere det billede, hvori vi er skabt. En nærmest total integration med natur og krop er idealet, og det opstår bemærkelsesværdigt nok i en tid, hvor også frihed synes at være den højeste værdi.

VÆRDIER: Demokrati, relationer til andre/omverden og individuel frihed i de kollektive fællesskaber.
SEPARATION/INTEGRATION: Mennesker ser naturen som objekt.
AFHÆNGIGHED/UAFHÆNGIGHED: Mennesket er uafhængig af naturen.

2000: DEN RELATIONELLE, INTERVENERENDE OG DIALOGISKE ÆSTETIK

Fokus er på at skabe rammer, der giver publikum lyst til at blive aktive deltagere gennem forskellige inklusionsstrategier. Det kollektive og andre af 1970'ernes idealer skal nu virkeliggøres qua praksisser, der ikke virker ekskluderende (som de mod intentionen godt kunne komme til at virke tidligere). Endvidere penetreres det økonomiske og politiske system på snedig vis: Der er ikke tale om en revolution, hvor hårdt sættes mod hårdt, men en langsommere intervention ind i systemerne og transformation indefra. Demokrati, men individuel frihed i de kollektive fællesskaber, er vigtige værdier.

Kunstværkerne indbyder til kollektive oplevelser, men lader hver enkelt deltager have sin egen rejse i værket. Kunsten penetrerer de øvrige systemer og bliver dermed eksponent for idéen om genintegrationen af sfærerne og en harmonisering af samfundsstrukturen. Også den æstetiske dimension rummes. Med den større indflydelse kunsten søger, følger også ansvaret. Kunstens autonome position gennem de forrige par århundreder, har givet den rollen som jokeren eller hof-naren, der kan stå på sidelinjen og provokere, spejle og udfordre status quo inden for de dominerende diskurser i den dominerende (økonomiske) sfære. Med den nye indflydelse må kunsten lade sig inspirere af andre arketyper som kongen og helten – som den, der går forrest med ret ryg, åben pande og et løvehjerte. Tidens kunst viser også mod til at vise, at ting kan organiseres, opleves og erkendes på en anden måde end den traditionelle og økonomisk orienterede (rationalitet, effektivitet, funktionalitet, disciplinering).

Den anden måde er primært synliggjort gennem det æstetiske systems præmisser (det sanselige, lyst- og følelsesbetonede og intuitionsorienterede). Med den relationelle, intervenserende og dialogiske æstetik bliver forholdet til natur og krop atter distanceret og dermed også mere uafhængigt og en egentlig integration søges ikke. Det handler i højere grad om at handle for at skabe bedre kår – også for naturen gennem reelle tiltag. Kroppen forholder man sig mest til i forlængelse af relationen til 'den anden': "Jeg er kun interessant i kraft af min relation til omverden, og hvad jeg kan gøre for omverdenen, og i kraft af min relation til dig/den anden', og hvad vi kan skabe sammen."

VÆRDIER: Dvælen, sanselighed, mangefacetterede identifikations- og fællesskabsmuligheder

SEPARATION/INTEGRATION: Den naturlige tilstand har mange ansigter og kan således ikke lokaliseres som en sandhed hverken ifht. den indre krop eller den omgivende natur/miljø

AFHÆNGIGHED/UAFHÆNGIGHED: En indre afhængighed – Med fokuset på det sanselige afhænger det kropslige og fysiske niveau af den omgivende natur

2012: FIKTIONALISERING

Deltagerne søger en oplevelse af intensiveret nærvær i de relationelle rum, der er skabt. Det mystiske, poetiske og 'unheimliche' kommer på dagsordenen. Man vil ikke kun forholde sig til den mærkbare materie, men også til det, der fornemmes underne. Kunsten skaber helt nye rum, der bryder radikalt med det hverdagslige, hvor denne udforskning kan foregå. Tilbuddet er et rum, hvor fiktionen fungerer som en art sikkerhedsnet i deltagerens rejse ud i det ukendte, og deltageren bliver en opdagelsesrejsende i landskaber af fiktioner. Der opereres ikke med noget skel mellem virkelighed og fiktion, så derfor åbnes for et uendeligt mulighedsrum ved at bruge fiktionsstrategier – uanset om disse afspejler sig som fupnumre, parallel-universer eller noget helt tredje. Fiktionerne slører perceptionen, så perceptionen samtidig vækkes og skærpes.

Vækkelsen af sanserne er i det hele taget essentiel, hvilket igen afspejler sig i forholdet til kroppen. Vi er også sanselige væsner og ikke kun rationelt tænkende. Sanseligheden er omdrejningspunktet for et alternativt oplevelses- og erkendelsesmodus, som samtidig åbner en bred vifte af mulige værens- og refleksionsmoduser. Fiktionen tilbyder deltagerne at skrive deres historie på ny, hver gang et nyt univers gennemtrænges, og netop forholdet til kroppen er intensiveret gennem aktivering af sanserne. Sanserne er indgangen til bevidstheden og til det sted, hvor transformationer i deltagerens imaginære kan foregå. Kroppen bliver altså bevidsthedens tempel, og noget der fremhæves performativt og ophæves forståelsesmæssigt. Samtidig sker en separation fra den omgivende natur, idet denne opløses sammen med sløringen af forholdet mellem fiktion og virkelighed, og idet mennesket gøres uafhængig af denne i sine fiktionelt konstruerede parallel-universer.

VÆRDIER: Mobilitet, uafhængighed/opløsning af tid rum, SEPARATION/INTEGRATION: integreret der hvor man er, men der hvor man er, er fleksibelt, og dermed opstår en uafhængighed.

AFHÆNGIGHED/UAFHÆNGIGHED: Det samme forhold som skitseret ovenfor gør sig gældende ifht. forholdet til den indre og ydre natur.

2060: "PORTABLE FICTIONS"/ MOBILE FIKTIONER

Der er ikke længere behov for et fysisk og geografisk placeret rum for at give adgang til den fiktive og paralleluniverselle oplevelse. Fiktive universer bliver mobile, og man kan have dem med sig over alt og 'beame' sig ind i dem efter behov, fordi oplevelsen af tid og rum opløses eller er meget abstrakt. Individet begynder at lære at sanse hele verden, og at rejse sig til fugleperspektiv.

En tilstand, hvor det enkelte menneske ikke er bundet af kroppens fysiske og geografiske begrænsninger, men hvor tilstandskontrakter indgås og opløses igen i de fiktive universer, bliver helt normale i hverdagslivet. Det samme sker i forhold til den omgivende natur: Mennesket er uafhængig af den på et plan, fordi man kan gå ind i utopien eller dystopien alt efter humør, behov og trang (det fiktive univers kan transformeres til hvad som helst), men samtidig er den voksende bevidsthed om naturens klimatiske tilstand eller undtagelsestilstand present. Man værner om ressourcerne og forsker forsat i vedvarende energi. Hvis ressourcerne ikke er der, kan man heller ikke skabe de fiktive virtuelle universer, der kræver energi, og på den måde står man i et afhængighedsforhold til natur. Der er tale om et paradoks, men de fleste er blevet bedre til at rumme paradoksale tilstande.

De virtuelle og fiktive parallel-universer bliver ligeså vigtige som 'den virkelige verden udenfor'. Ethiske regler applikeres i de fiktive universet, og det, der sker i disse, tages juridisk lige så alvorligt som det, der sker i den anden verden. Grænserne er opløste, og det er accepteret.

VÆRDIER: integration, helhedstænkning, ligestilling
SEPARATION/INTEGRATION: Med integrationen af det sanselige niveau, følger integrationen både med den indre natur og den omgivende. Det er ikke længere en længsel og en søgen men en realitet
AFHÆNGIGHED/UAFHÆNGIGHED: Med denne integration følger også en afhængighed. Men dette er en afhængighed, som vi måske snarere kunne kalde gensidigt ansvar.

2112: "ART AS A MODE OF BEING"/ KUNST SOM ET VÆRENSMODUS

Sfærene er atter fuldt genintegrerede – den æstetiske oplevelsesdimension, dvs. det at forstå, erkende og opleve gennem sanserne, er en helt naturlig måde at percipere på. Det er ikke længere en adskilt oplevelse, der er placeret i (kunst)institutioner. Det er alment accepteret, at kunst skaber nye imaginære verdener i betragterne/deltagerne, og at alle kan aktivere disse imaginære verdener i sig selv og andre.

Samtidig er der en større bevidsthed om sansepåvirkninger, og hvordan denne dimension stimulerer vores følelses- og imaginationsapparat. Kunsten bliver et værensmodus eller en bevidsthedstilstand, man glider ind og ud af, aktiverer og deaktiverer. Den æstetiske dimension er en gældende logik i alle individers bevidsthed. Kunstens autonomi og kunstgeniet, som er positioner fremskrevet siden industrialiseringen, opløses igen og kunsten skal dermed atter stå til ansvar. Med indflydelse følger ansvar. Oplevelsen af den indre og ydre krop er integrerede, idet den æstetiske dimension er aktiveret i hverdagslivet. Ligeledes er forholdet til den omgivende natur vigtigt og værdsat som noget, der mætter os som sansende individer.

KILDER:

- Bishop, Claire: *Antagonism and Relational Aesthetics*, in: *October*, no. 110, 2004
- Bourriaud, Nicolas: *Den relationelle form, Kunsten i 1990'erne, Udvekslingens rum/tider og Skærmrelationer*, in: *Relationel æstetik*, København: Det Kongelige Danske Kunstakademi, 2005
- Conner, Jill: *Fiction against reality*, PAJ: A Journal of Performance and Art, Vol. 28, No. 1 (PAJ 82), 2006
- Luhmann, Niklas: *Kunstsystemets uddifferentiering*, in: *lagt-tagelse og paradoks*, Gyldendal, 1997
- Maffesoli, Michel: *Le réenchantement du monde - Morales, éthiques, déontologies*, Paris: Table Ronde Editions, 2007.
- Maffesoli, Michel: *La République des bons sentiments*, Paris: Le Rocher Editions, 2008.
- Marcuse, Herbert: *Eros & civilisation*, London: Sphere Books, 1970 (1955)
- Montola, Markus and Stenros, Jaako and Waern, Annika: *Pervasive Games Theory and Design*, Burlington: Morgan Kaufmann Publishers, 2009
- Turner, Victor: *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*, Aldine Transaction, 1995 (1969)
- Weber, Max: *Den Protestantiske Etik og Kapitalismens Ånd*, København: Nansensgade Antikvariat, 2005 (1905)